

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗДРЕНИК ВАСИЛЬ СТЕПАНОВИЧ

УДК 657.4:336.764.2

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І КОНТРОЛЬ ОПЕРАЦІЙ З ПОХІДНИМИ
ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ**

Спеціальність 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Житомир – 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі бухгалтерського обліку і контролю в Житомирському державному технологічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор економічних наук, доцент
Мошенський Сергій Захарович,
Житомирський державний технологічний університет
професор кафедри фінансів,
заслужений економіст України

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Герасимович Анатолій Михайлович,
ДВНЗ “Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”,
професор кафедри менеджменту банківської діяльності

кандидат економічних наук, доцент
Дема Дмитро Іванович,
Житомирський національний
агроекологічний університет,
завідувач кафедри фінансів і аудиту

Захист відбудеться “28” квітня 2010 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.052.01 у Житомирському державному технологічному університеті за адресою: 10005, м. Житомир, вул. Черняхівського, 103, ауд. 233.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Житомирського державного технологічного університету за адресою: 10005, м. Житомир, вул. Черняхівського, 103.

Автореферат розісланий “23” березня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Олійник

ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Світовий ринок похідних фінансових інструментів стрімко розширюється через ряд переваг. За даними Банку міжнародних розрахунків у світі за 2008 рік укладено строкових контрактів на суму понад 1405 трлн. дол., з яких близько 542 трлн. дол. припадає на біржовий та понад 863 трлн. дол. на позабіржовий ринок похідних фінансових інструментів, у тому числі в Україні вартість біржових строкових контрактів за 2008 рік склала понад 50,25 млн. грн. (близько 6 млн. дол.). Проте, весь світовий ВВП за підсумками 2008 року за даними Міжнародного валютного фонду складає 62,25 трлн. дол., у тому числі номінальний ВВП України, за офіційною інформацією Держкомстату, в 2008 році склав 950,503 млрд. гривень (близько 0,1 трлн. дол.). Це свідчить про те, що лише 4 % усіх випущених в світі в обіг похідних фінансових інструментів забезпечені базовим активом. Така диспропорція між масою випущених похідних фінансових інструментів та реальною вартістю базових активів є наслідком безконтрольної емісії та нерегульованості строкового ринку, внаслідок чого відбуваються шахрайства на ринку похідних фінансових інструментів. У зв'язку з цим до бухгалтерського обліку було висунуті нові вимоги, зокрема необхідність відображення похідних фінансових інструментів на балансових рахунках з моменту укладання договору, а також постійна переоцінка зайнятих позицій з метою відображення у звітності реальних фінансових активів та фінансових зобов'язань за похідними фінансовими інструментами.

Зарубіжними та вітчизняними дослідниками розроблені загальнотеоретичні положення та методичні рекомендації з бухгалтерського обліку операцій з фінансовими інструментами. Вихідні положення сучасної теорії похідних фінансових інструментів закладені у працях Дж. М. Кейнса, Дж. Хікса, У.Ф. Шарпа та ін. Проблеми сутності, обороту, класифікації, функцій похідних фінансових інструментів досліджували такі вітчизняні вчені, як Н.Є. Білінська, П.М. Гарасим, Г.П. Журавель, В.М. Костюченко, П.Я. Хомин та ін., а також такі зарубіжні науковці, як Я.М. Міркін, А.Б. Фельдман та ін. Окремі питання бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів та його інформаційного забезпечення розкрито українськими вченими (С.Ф. Голов, Я.Ю. Крамаренко, Л.О. Примостка, Н.В. Предмирська) та російськими вченими і науковцями (С.В. Банк, Т.М. Малькова, Ю.С. Чікіров, А.В. Шпак, А.О. Шуліко та ін.).

Із 12 захищених в Україні дисертацій (1991-2008 рр.), присвячених похідним фінансовим інструментам, одна присвячена питанням бухгалтерського обліку деривативів, а інша – питанням аналізу операцій з похідними фінансовими інструментами. Більшість наукових праць було захищено за спеціальностями “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” (08.05.01) та “Фінанси, грошовий обіг і кредит” (08.04.01).

Проте проблема розробки підходів до бухгалтерського відображення похідних фінансових інструментів вимагає подальшого вивчення з урахуванням вітчизняних економічних і правових умов, особливостей

становлення українського фінансового ринку і світових тенденцій в сфері розробки нових фінансових продуктів. Похідні фінансові інструменти не розглядаються як самостійний об'єкт бухгалтерського обліку, а описуються в контексті існуючих тенденцій на ринку похідних інструментів. Низка невирішених питань, пов'язаних з теоретичною розробкою і обґрунтуванням практичних положень бухгалтерського обліку і контролю операцій з похідними фінансовими інструментами підтверджують актуальність і науково-практичне значення даного дослідження, зумовили вибір теми дисертаційної роботи, її структуру та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Житомирського державного технологічного університету за темою № 28 “Методологія моделювання національної системи бухгалтерського обліку в умовах трансформаційного економічного розвитку” (номер державної реєстрації 0109U001876). Автором проведено дослідження, пов'язані з удосконаленням організації і методики облікового відображення та контролю операцій з похідними фінансовими інструментами.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень та розробка рекомендацій щодо удосконалення бухгалтерського обліку та контролю господарських операцій з похідними фінансовими інструментами.

Для досягнення мети в роботі визначені для вирішення такі завдання:

- визначити сутність похідних фінансових інструментів та суміжних з ними понять з метою забезпечення правильності їх відображення у системі бухгалтерського обліку;
- дослідити існуючу класифікацію похідних фінансових інструментів для визначення порядку відображення господарських операцій з такими об'єктами;
- здійснити аналіз положень вітчизняного законодавства щодо бухгалтерського обліку і контролю операцій з похідними фінансовими інструментами для внесення змін до нормативно-правових актів з метою усунення протиріч між ними та гармонізації понятійною апарату;
- обґрунтувати функції облікових працівників у процесі здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами для забезпечення їх ефективності;
- розкрити елементи облікової політики щодо операцій з похідними фінансовими інструментами в частині хеджування для удосконалення організації бухгалтерського обліку таких операцій;
- вивчити методичний підхід до відображення похідних фінансових інструментів у системі бухгалтерського обліку та обґрунтувати можливість його застосування у вітчизняній економіці;
- удосконалити порядок відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами у бухгалтерській звітності підприємства;
- визначити аналітичні процедури аудиту за операціями з похідними фінансовими інструментами з метою забезпечення контролю таких операцій від моменту укладення строкової угоди до моменту їх відображення у звітності;

– розкрити концептуальні основи внутрішньогосподарського контролю строкових угод з метою підвищення обґрунтованості управлінських рішень.

Об'єктом дослідження є господарські операції з похідними фінансовими інструментами, що підлягають бухгалтерському відображенню та контролю.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних та практичних питань бухгалтерського обліку й контролю господарських операцій з похідними фінансовими інструментами.

Методи дослідження. Під час дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи. Методи теоретичного узагальнення, логічного аналізу та синтезу застосовувалися для з'ясування й уточнення економічної сутності похідних фінансових інструментів. Методи причинно-наслідкового зв'язку та абстрактно-логічний використовувалися для удосконалення класифікації похідних фінансових інструментів. Для вивчення стану досліджень та здійснення аналізу проблемних питань з бухгалтерського обліку господарських операцій з похідними фінансовими інструментами у наукових працях використано метод систематизації та групування. З метою вивчення існуючого стану організації бухгалтерського обліку та контролю господарських операцій з похідними фінансовими інструментами використовувався метод спостереження. Через використання методів індукції та дедукції визначено складові систем зовнішнього та внутрішньогосподарського контролю операцій з похідними фінансовими інструментами.

Теоретичною основою дослідження є фундаментальні концепції і гіпотези сучасної теорії фінансів, праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів в галузях бухгалтерського обліку, контролю, ряд законодавчих та нормативних документів України, публікації в періодичних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій і семінарів з проблем теорії і практики бухгалтерського обліку і контролю, опубліковані статистичні дані.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних положень і розробці рекомендацій з удосконалення організації та методики бухгалтерського обліку та контролю господарських операцій з похідними фінансовими інструментами. Основні положення наукової новизни полягають у наступному:

вперше одержано:

– конкретизація об'єктів бухгалтерського обліку в структурі активів – фінансові активи за похідними фінансовими інструментами, і пасивів – фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами, а також порядку їх бухгалтерського відображення (на вільних (суб)рахунках 32 і 686 з відповідними назвами) та подання інформації про такі активи і зобов'язання у фінансовій звітності, що дозволяє привести у відповідність П(С)БО в Україні з міжнародними стандартами (IAS/IFRS);

удосконалено:

– класифікацію похідних фінансових інструментів для потреб бухгалтерського обліку (за ознаками базового активу, властивостями та місцем укладання угоди), що дозволяє усунути міжвидові повтори та є основою розробки методичних засад до бухгалтерського обліку і контролю операцій з такими об'єктами;

– складові облікової політики щодо похідних фінансових інструментів в частині хеджування (складові похідних фінансових інструментів; порядок їх визнання та умови припинення визнання; первісна оцінка та порядок переоцінки; методика відображення на рахунках бухгалтерського обліку; порядок оформлення документації про відносини хеджування, стратегію хеджування; обґрунтування визнання доходів і витрат за операціями з похідними фінансовими інструментами; інвентаризація; порядок розкриття інформації про деривативи у формах зовнішньої та внутрішньої звітності), що забезпечить підвищення оперативності та достовірності відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами в бухгалтерському обліку та звітності;

– облікове забезпечення управління похідними фінансовими інструментами шляхом розробки форм внутрішньої бухгалтерської звітності (“Відомість аналітичного обліку операцій з похідними фінансовими інструментами”, “Звіт про результати переоцінки похідних фінансових інструментів” та “Звіт про результати від операцій з похідними фінансовими інструментами”), що сприятиме підвищенню економічної ефективності використання похідних фінансових інструментів та прийняттю оперативних управлінських рішень;

дістало подальший розвиток:

– уточнення понять “похідні фінансові інструменти” (строкова угода, зокрема, форвард, ф’ючерс, опціон, своп та похідні від них), “деривативи” (синонім поняття похідних фінансових інструментів), “похідні цінні папери” (похідні від цінних паперів, а не фінансових інструментів), що сприяє визнанню та відображенню операцій з такими фінансовими інструментами у системі бухгалтерського обліку;

– напрями узгодження вітчизняних методичних підходів з міжнародними вимогами до бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в частині включення свопу до похідних фінансових інструментів, визнання строкових контрактів у якості безумовних прав та зобов’язань і обґрунтування змін і доповнень до П(С)БО 13 “Фінансові інструменти”;

– шляхи підвищення аналітичності та достовірності фінансової звітності для прийняття управлінських рішень в частині обґрунтування доповнень до відповідних форм, а саме: ф. № 4 “Звіт про власний капітал” шляхом доповнення її рядками 120 “Дооцінка фінансових активів та фінансових зобов’язань за похідними фінансовими інструментами” та 125 “Уцінка фінансових активів та фінансових зобов’язань за похідними фінансовими інструментами”, а також ф. № 5 “Примітки до річної фінансової звітності” через доповнення її розділом XVI “Деривативи”;

– методичне забезпечення контролю господарських операцій з похідними фінансовими інструментами через уточнення механізму здійснення контрольний дій, що дозволяє своєчасно виявляти відхилення та ефективно управляти прийнятими та переданими ризиками підприємства за операціями з такими об’єктами.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці пропозицій і рекомендацій з удосконалення порядку організації і методики відображення в бухгалтерському обліку операцій з похідними фінансовими

інструментами і їх контролю. В практичну діяльність вітчизняних підприємств впроваджено такі основні прикладні розробки:

– пакет внутрішньої звітності щодо строкових операцій, що включає відомість аналітичного обліку похідних фінансових інструментів (строкових контрактів), звіт про результати переоцінки виконання таких операцій (довідка приватного підприємства “Терметконструкт” № 152 від 27.05.2009 р.);

– підхід до організації інформаційних потоків, пов’язаних з аналізом доцільності використання похідних фінансових інструментів, та методика поточного й наступного контролю за ними (довідка Тернопільської філії ВАТ “Укртелеком” № 83 від 14.12.2009 р.);

– обґрунтування функцій облікових працівників в процесі здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами, що забезпечило ефективність та належне облікове відображення таких операцій (довідка Спільного українсько-угорського товариства з обмеженою відповідальністю “Ласер Текс” № 140 від 11.12.2009 р.).

Результати дослідження знайшли застосування у навчальному процесі Житомирського державного технологічного університету при викладанні курсів “Фінансовий облік”, “Управлінський облік” (довідка № 44-45/24 від 12.01.10 р.).

Особистий внесок дисертанта. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі розробки та пропозиції, що містяться в роботі, виконані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано положення, які є результатом особистої роботи дисертанта, що полягає у дослідженні питань, пов’язаних із удосконаленням організації і методики бухгалтерського обліку та контролю господарських операцій з похідними фінансовими інструментами.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідалися та обговорювалися на 8-ми науково-практичних конференціях: III-ій Міжнародній науково-практичній конференції “Науковий потенціал світу – 2006” (м. Дніпропетровськ, 2006 р.), V-ій Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених “Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть” (м. Тернопіль, 2007 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Сучасні тенденції і проблеми розвитку інвестиційно-будівельного комплексу” (м. Тернопіль, 2007 р.), Міжкафедральної науково-практичній конференції “Облікова політика як стратегія розвитку підприємства” (м. Чортків, 2008 р.), VII-ій Міжнародній науковій конференції “Наукові бухгалтерські школи світу: еволюція, сучасний стан, перспективи розвитку” (м. Житомир, 2008 р.), 7-ій Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій видатним вченим в галузі бухгалтерського обліку д.е.н., проф. І.В. Малишеву, д.е.н., проф. П.П. Німчинову (м. Житомир, 2009 р.), XXXIV-ій Науково-практичній міжвузівській конференції, присвяченій Дню університету (м. Житомир, 2009 р.), V-ій Міжнародній науковій конференції “Бухгалтерський облік, аналіз і контроль в системі корпоративного управління: розвиток інтелектуальних і технічних можливостей” (Краматорськ-Житомир, 2009 р.).

Публікації. За результатами дослідження у фахових виданнях опубліковано 11 статей загальним обсягом 5,09 друк. арк. (особисто автору належить 5 друк. арк.), 8 тез доповідей загальним обсягом 1,13 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних літературних джерел. Основний зміст викладено на 170 сторінках друкованого тексту. Робота містить 33 таблиці на 15 сторінках, 15 рисунків на 8 сторінках, 33 додатки на 113 сторінках. Список використаних літературних джерел налічує 216 найменувань на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі **“Теоретичні основи бухгалтерського обліку та контролю похідних фінансових інструментів”** зосереджено увагу на аналізі наукових підходів до трактування сутності та класифікації похідних фінансових інструментів та їх складових, здійснено критичну оцінку висвітлення проблемних питань обліку та контролю операцій з похідними фінансовими інструментами у наукових працях, проведено огляд і визначено шляхи удосконалення чинної законодавчої бази щодо бухгалтерського обліку та контролю господарських операцій з похідними фінансовими інструментами.

Неузгодженість з чинним законодавством України і значні розбіжності у підходах до трактування сутності похідних фінансових інструментів, а також ототожнення похідних фінансових інструментів з іншими економічними поняттями й категоріями, зокрема, з цінними паперами та їх похідними, не сприяють розробці єдиної методики їх бухгалтерського обліку. Виявлено основну причину розбіжностей та ототожнення у трактуваннях понять “деривативи”, “похідні фінансові інструменти” та “похідні цінні папери” – недостовірний переклад термінів та понять, чому сприяла поява значної кількості переважно англійської літератури у кінці ХХ ст.

Враховуючи контекстну неоднозначність трактування терміну “деривативи” та складові фінансових інструментів запропоновано авторський підхід до розмежування даних понять (рис. 1).

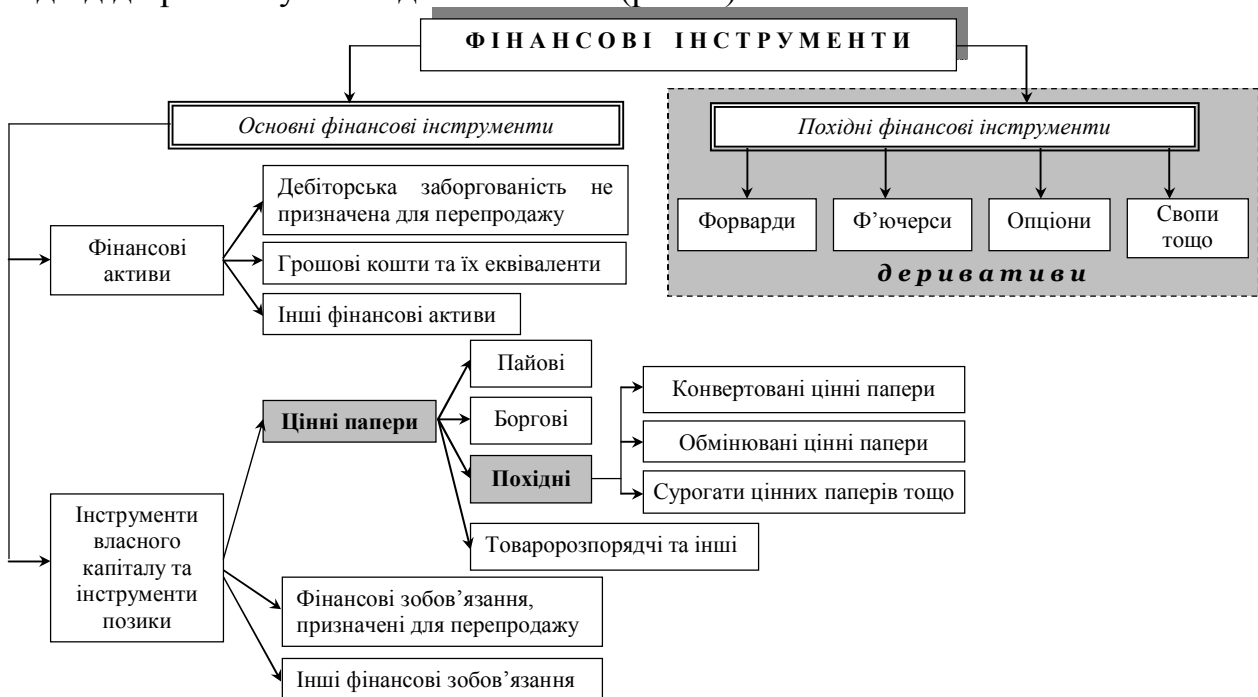

Рис. 1. Деривативи та похідні цінні папери як складові фінансових інструментів

Під похідними фінансовими інструментами необхідно розуміти строкову угоду, вартість якої залежить від вартості предмета угоди та яка засвідчує право та (або) зобов'язання продати чи придбати предмет угоди в майбутньому на визначених раніше умовах. Таке визначення є найбільш прийнятним для подальшої розробки методики бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів, оскільки в ньому найповніше враховані специфічні ознаки похідних фінансових інструментів як об'єкту бухгалтерського обліку.

Виявлено, що класифікація деривативів здійснюється авторами за різними ознаками, без дотримання загальних вимог до побудови науково обґрунтованих класифікацій, що зумовлює їх методологічну неточність, неповноту при одночасній громіздкості, а також появу міжвидових повторів та складність використання на практиці. Класифікація похідних фінансових інструментів наведена на рис. 2.

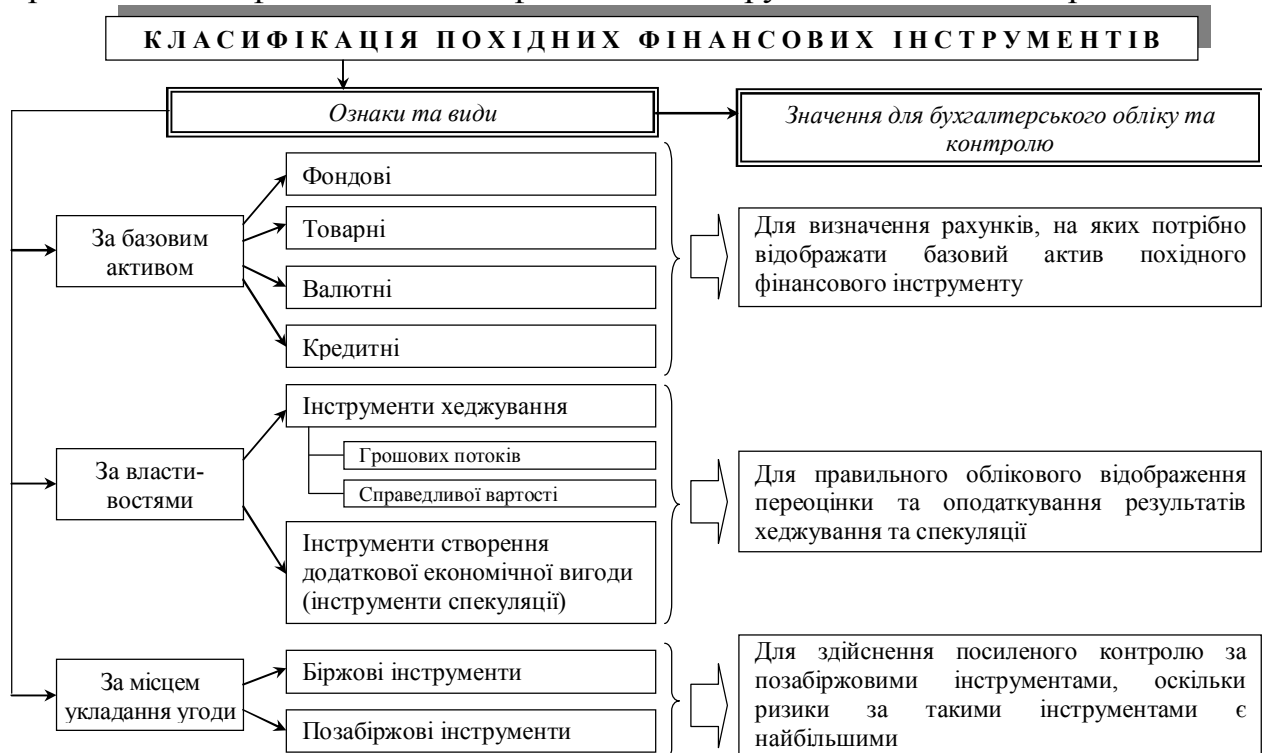

Рис. 2. Класифікація похідних фінансових інструментів для потреб бухгалтерського обліку та контролю

Запропонована класифікація похідних фінансових інструментів дозволяє сформулювати єдиний підхід до побудови методики бухгалтерського обліку та контролю господарських операцій з деривативами.

Господарські операції з похідними фінансовими інструментами регулюють більше 40 нормативно-правових актів. Проте вони містять ряд неузгодженостей і суперечать загальноприйнятим міжнародним нормам. Необхідним є прийняття Закону України “Про похідні фінансові інструменти”, у якому будуть узгоджені усі основні моменти функціонування похідних фінансових інструментів: чітко визначені терміни та сутність деривативів; визначено передумови здійснення угод з похідними фінансовими інструментами як на біржі, так і поза нею; закріплено права та обов'язки сторін тощо. На основі узгодження та визначення усіх наведених аспектів у цьому законі потрібно

внести доповнення і до чинного П(С)БО 13 “Фінансові інструменти”, а саме включити своп до деривативів, а також визнати строкові контракти безумовними правами та зобов’язаннями, оскільки законодавча неточність призводить до невизначеності в методології їх бухгалтерського обліку.

Другий розділ **“Організація і методика бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами”** присвячений дослідженню питань організації та розробки методичного підходу до відображення похідних фінансових інструментів у системі бухгалтерського обліку, а також удосконаленню відображення інформації про господарські операції з деривативами у бухгалтерській звітності суб’єктів господарювання.

Особливої уваги, а відповідно, і розкриття в обліковій політиці, потребують операції хеджування та облікові процедури і методи, що застосовуються до цього виду діяльності. Регламентація в обліковій політиці підприємства критеріїв визнання операцій з деривативами як хеджування ризиків, а також відповідного обліково-аналітичного інструментарію виступає обґрунтуванням при визначенні правомірності застосування облікових процедур. Для забезпечення процесу відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами у системі бухгалтерського обліку суб’єкта господарювання визначаються в Положенні про облікову політику підприємства щодо даного об’єкту такі елементи: складові похідних фінансових інструментів; порядок їх визнання та умови припинення визнання; первісна оцінка та порядок переоцінки; методика відображення на рахунках бухгалтерського обліку; порядок оформлення документації про відносини та стратегію хеджування; обґрунтування визнання доходів і витрат за операціями з похідними фінансовими інструментами; інвентаризація; порядок розкриття інформації про деривативи у формах зовнішньої (фінансової та податкової) та внутрішньої (управлінської) звітності.

Залишається недослідженим питання щодо того, чи може договір виступати первинним документом, проте підставою для визнання операцій з похідними фінансовими інструментами в обліку є належним чином оформлений первинний документ. Доведено, що підставою для визнання операцій з похідними фінансовими інструментами в системі бухгалтерського обліку може виступати “Акт про здійснення операції з похідним фінансовим інструментом”, який складатиметься у двох примірниках юридичним і/або фінансовим відділом і виступатиме первинним документом для відображення в бухгалтерському обліку строкових угод. На підставі цього документу бухгалтерська служба підприємства оформлюватиме документ хеджування, що полегшує контролюючим органам процес перевірки операцій хеджування та перешкоджає вуалюванню інформації в бухгалтерській звітності про похідні фінансові інструменти.

Відповідно до П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” операції з похідними фінансовими інструментами, що здійснюються з метою хеджування, визнаються на дату укладання контракту, натомість деривативи, укладені з метою спекуляції, визнаються або на дату укладання контракту, або на дату його виконання. Доведено, що похідні фінансові інструменти потрібно визнавати

лише на дату придбання (укладання) угоди, незалежно від мети здійснення операцій з ними, оскільки, враховуючи економічну сутність спекулятивних угод, похідний фінансовий інструмент є товаром, який виставляється на продаж.

Враховуючи вимоги вітчизняного П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” та МСФЗ (IAS) 32 “Фінансові інструменти: розкриття та подання”, МСФЗ (IAS) 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка”, необґрунтованим є відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами на позабалансовому рахунку 03 “Контрактні зобов’язання”, тому що зобов’язання за похідними фінансовими інструментами не є умовними, оскільки у строкових контрактах прописані як терміни здійснення платежів, так і сума. Строкові угоди визнаються консенсуальними договорами, а тому виступати у якості умовних прав або зобов’язань не можуть, у зв’язку з чим облік на позабалансових рахунках суперечить їх економічному та правовому змісту.

Авторський методичний підхід до відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку наведений на рис. 3.

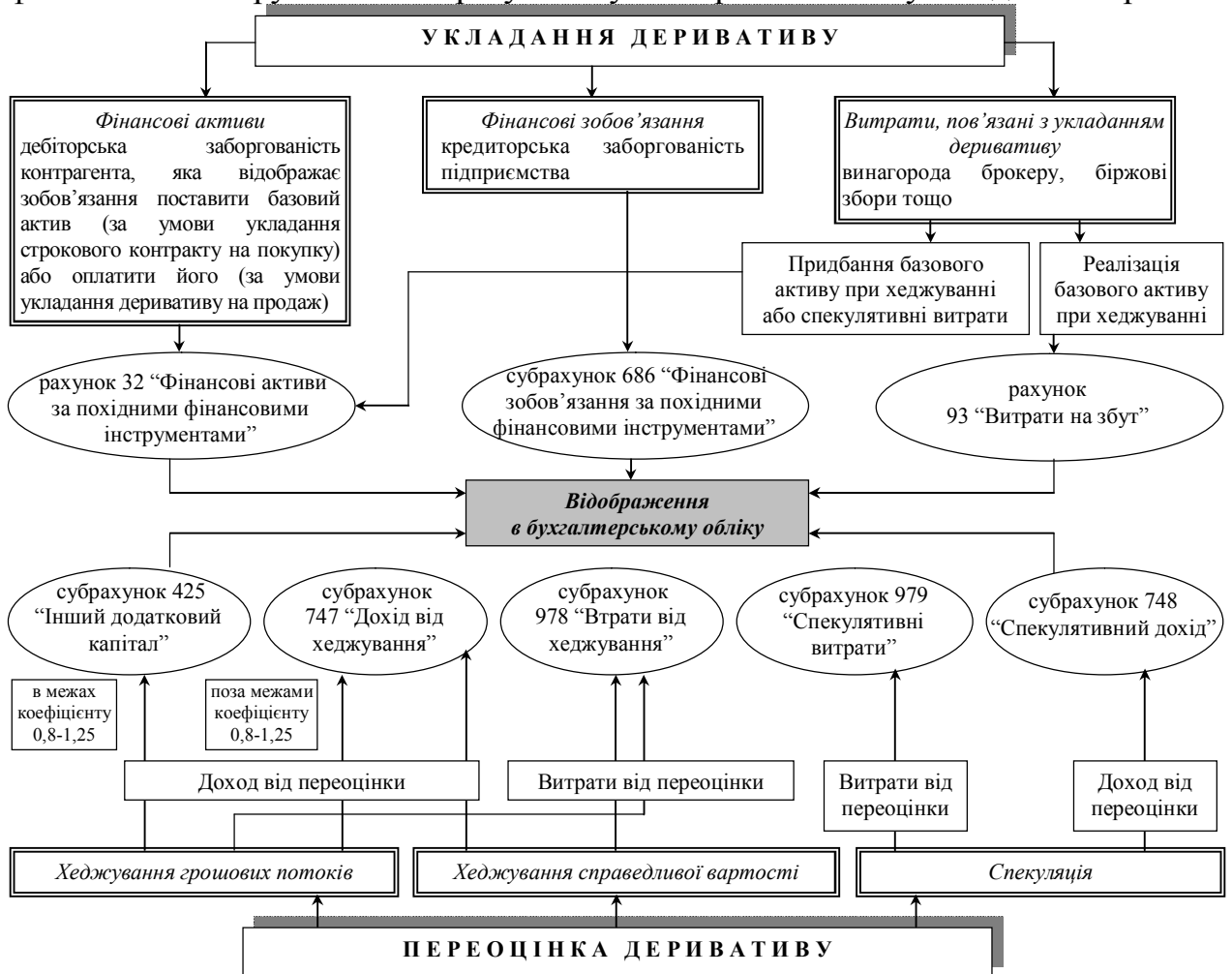

Рис. 3. Методичний підхід до відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку

Фінансовий результат від операцій з похідними фінансовими інструментами запропоновано визнавати окремо за кожною складовою строкової угоди шляхом порівняння понесених витрат та отриманих доходів за такими операціями для визначення ефективності хеджування за конкретним похідним фінансовим інструментом.

Затверджені форми фінансової звітності не задовольняють інформаційні потреби користувачів і потребують адаптації під їх потреби. Зокрема, користувачам фінансової звітності для впевненості у стійкості фінансової системи країни потрібна прозора інформація про здійснені розрахунки за господарськими операціями з використанням похідних фінансових інструментів, яка не розкривається з належною повнотою у обов'язкових формах фінансової звітності суб'єктів господарювання, оскільки за діючою методикою бухгалтерського обліку такі господарські операції не знаходять відображення на балансових рахунках. При застосуванні запропонованого методичного підходу до бухгалтерського обліку господарських операцій з похідними фінансовими інструментами останні знаходять своє відображення в формах фінансової звітності.

Запропоновано у ф. № 4 “Звіт про власний капітал” додати рядок 120 “Дооцінка фінансових активів та фінансових зобов'язань за похідними фінансовими інструментами” та рядок 125 “Уцінка фінансових активів та фінансових зобов'язань за похідними фінансовими інструментами”, оскільки базові активи за похідними фінансовими інструментами підлягають обов'язковій переоцінці, результат якої відображається у складі додаткового капіталу (якщо коефіцієнт хеджування грошових потоків знаходиться у межах у 0,8-1,25). Форму № 5 “Примітки до річної фінансової звітності” необхідно доповнити розділом XVI “Деривативи”, в якому відобразатиметься інформація щодо кількості укладених договорів, загальної вартості базових активів, які надійдуть за похідними фінансовими інструментами, а також сума фінансових зобов'язань за деривативами, які вже виконані та які ще належать виконати. Виділення окремого розділу в Примітках до річної фінансової звітності забезпечить користувачів звітності інформацією про види деривативів, їх кількість, вартість та обсяг операцій, здійснених підприємством протягом року.

Актуальним є відображення операцій з похідними фінансовими інструментами у внутрішній бухгалтерській звітності підприємства (табл. 1), яка забезпечує управлінський персонал інформацією, необхідною для ефективного керівництва діяльністю суб'єкта господарювання.

Таблиця 1. Форми внутрішньої бухгалтерської звітності щодо операцій з похідними фінансовими інструментами

<i>Форма внутрішньої звітності</i>	<i>Призначення</i>	<i>Кому подається</i>
Відомість аналітичного обліку операцій з похідними фінансовими інструментами	Отримання інформації за всіма характеристиками про наявність та рух строкових угод, а також про доходи та витрати за ними	Головному бухгалтеру, фінансисту (аналітику)
Звіт про результати переоцінки похідних фінансових інструментів	Забезпечення систематизації даних про результати переоцінки деривативів та посилення контрольних функцій за дотриманням кінцевої мети здійснення операцій з похідними фінансовими інструментами	Головному бухгалтеру, фінансисту (аналітику)
Звіт про результати від операцій з похідними фінансовими інструментами	Посилення контрольних функцій за дотриманням положень податкового законодавства щодо операцій з похідними фінансовими інструментами в частині визначення результату від здійснених операцій	Головному бухгалтеру, бухгалтеру, відповідальному за податковий облік

Використання рекомендацій і пропозицій на практиці суб'єктами господарювання забезпечить достовірність відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами у системі бухгалтерського обліку, повноту та своєчасність надання інформації щодо їх здійснення управлінському персоналу та зовнішнім користувачам. Окрім того, застосування запропонованого методичного підходу до бухгалтерського обліку дозволить захистити суспільні інтереси та значно зменшить рівень зловживання та шахрайств на вітчизняному строковому ринку.

Третій розділ **“Організаційно-методичні підходи до контролю операцій з похідними фінансовими інструментами”** присвячений дослідженню особливостей здійснення внутрішньогосподарського та зовнішнього контролю операцій з похідними фінансовими інструментами.

Обґрунтовано, що внутрішньогосподарський контроль за операціями з похідними фінансовими інструментами необхідно проводити в розрізі попереднього, поточного та наступного контролю.

Попередній контроль проводиться для попередження здійснення економічно-недоцільних та ризикованих операцій з деривативами; поточний – перевірки можливості виконання фінансових зобов'язань, а також контролю відображення господарських операцій з деривативами на рахунках бухгалтерського обліку; наступний – перевірки законності та правильності відображення проведених господарських операцій зі строковими контрактами. Наступний контроль є найважливішим, оскільки за його результатами розробляються заходи щодо усунення виявлених недоліків та їх попередження в майбутньому.

Уточнено послідовність дій в реалізації наступного внутрішньогосподарського контролю операцій з похідними фінансовими інструментами, яка охоплює наступні стадії: 1) організаційну (вибір об'єктів контролю, підготовка наказу щодо проведення внутрішньогосподарського контролю операцій з похідними фінансовими інструментами, формування групи, яка буде проводити контроль операцій з деривативами, складання та уточнення програми контролю операцій зі строковими контрактами, інструктаж членів групи, які проводитимуть контроль); 2) підготовчу (перевірка наявності договорів про повну матеріальну відповідальність з особами, які відповідальні за збереження строкових контрактів); 3) методичну (документальний контроль, а саме: перевірка законності оформлення строкових договорів (нормативно-правова перевірка), перевірка правильності оформлення строкових договорів, перевірка правильності відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на рахунках бухгалтерського обліку, в облікових регістрах та у в фінансовій звітності; фактичний контроль, а саме інвентаризація строкових контрактів та інвентаризація базових активів за похідними фінансовими інструментами, що є зобов'язанням підприємства); 4) результативну або заключну (групування, узагальнення та аналіз отриманих результатів контролю операцій з деривативами, оформлення результатів контролю, розробка заходів щодо усунення виявлених в ході перевірки порушень, контроль за виконанням

рішень, прийнятих за результатами перевірки операцій з похідними фінансовими інструментами); 5) інспекційну (контроль за виконанням рішень, прийнятих за результатами перевірки операцій з похідними фінансовими інструментами).

Наведена послідовність дозволяє підвищити оперативність контролю операцій з похідними фінансовими інструментами та в результаті підвищити ефективність їх використання.

Доведена необхідність здійснювати аналітичні процедури щодо операцій з похідними фінансовими інструментами під час аудиту у три етапи: 1) перевірка стану організації і ведення обліку операцій з похідними фінансовими інструментами; 2) перевірка відображення в системі бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами; 3) перевірка правильності визнання, оцінки та розкриття у пояснювальній записці до фінансовій звітності ризиків, пов'язаних з операціями з похідними фінансовими інструментами (рис. 4)

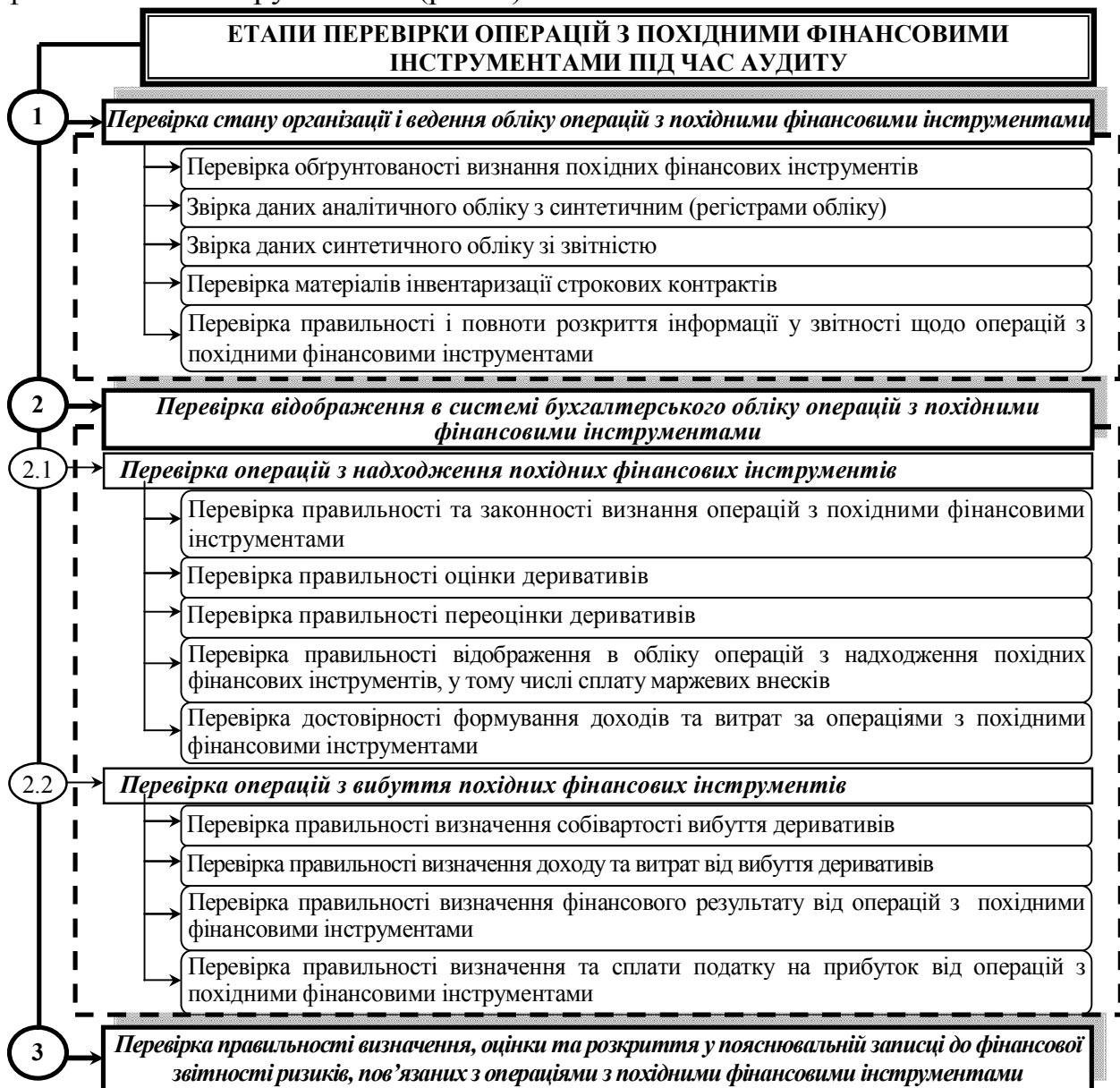

Рис. 4. Етапи та послідовність перевірки господарських операцій з похідними фінансовими інструментами під час аудиту

Наведені етапи розроблені з урахуванням рекомендацій Положення з міжнародної практики аудиту 1012 “Аудит похідних фінансових інструментів”, а також вітчизняних особливостей операцій, що підлягають контролю. Наведена послідовність контрольних дій надає можливість всебічно проконтролювати операції з похідними фінансовими інструментами від моменту укладення строкової угоди до відображення її у звітності, охоплюючи перевірку за формою та змістом.

Окрім того, логічна послідовність запропонованих етапів перевірки дозволить з меншими витратами часу здійснити контроль операцій з похідними фінансовими інструментами.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних положень і розробці рекомендацій з удосконалення бухгалтерського обліку і контролю господарських операцій з похідними фінансовими інструментами. Основні висновки, що підтверджують результати проведеного дослідження, полягають в такому.

1. Цілісна концепція облікового відображення операцій з похідними фінансовими інструментами обумовлюється сутністю таких операцій, що пов'язано з провідною роллю ринку похідних фінансових інструментів. Разом з цим, розвиток економіки характеризується обмеженими можливостями економічних суб'єктів щодо залучення фінансових ресурсів на найвигідніших умовах, страхування ризиків і отримання додаткових прибутків від таких господарських операцій. Для досягнення фінансових цілей суб'єкти господарювання все частіше використовують ринок похідних фінансових інструментів, що сприяє розробці нових похідних фінансових інструментів. У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають дослідження щодо обліку та контролю операцій з похідними фінансовими інструментами.

2. Відсутність єдиного загально визнаного тлумачення поняття “похідні фінансові інструменти” перешкоджає побудові методики їх бухгалтерського відображення. Під похідним фінансовим інструментом слід розуміти строкову угоду, вартість якої залежить від вартості предмета угоди і яка засвідчує право та (або) зобов'язання продати чи придбати предмет угоди на конкретну дату в майбутньому за погодженою в момент укладання договору ціною. В теорії та практиці господарювання необґрунтовано ототожнюються такі поняття, як “похідні фінансові інструменти”, “деривативи”, “похідні цінні папери”. У результаті аналізу цих визначень доведено, що поняття “похідні фінансові інструменти” та “деривативи” за своїм економічним змістом є тотожними. Натомість ототожнення понять “похідні фінансові інструменти” та “деривативи” із “похідними цінними паперами” є необґрунтованим та суперечить сутності таких угод, оскільки похідні цінні папери є окремою класифікаційною підгрупою цінних паперів у складі фінансових інструментів.

3. З метою усунення методологічної неточності та громіздкості класифікації види похідних фінансових інструментів в системі бухгалтерського обліку необхідно групувати за такими ознаками: за базовим

активом (фондові, товарні, валютні та кредитні інструменти), завдяки якій можна відобразити базовий актив похідного фінансового інструменту на відповідних бухгалтерських рахунках, та за властивостями (на інструменти хеджування та інструменти додаткової економічної вигоди (спекуляції)), оскільки облікове відображення переоцінки та оподаткування результатів хеджування та спекуляції відрізняється. Для цілей контролю необхідною є класифікація похідних фінансових інструментів за місцем укладання угоди – на біржові та позабіржові інструменти, так як позабіржові інструменти є більш ризиковими для суб'єкта укладення строкової угоди, оскільки держава не виступає гарантом виконання умов договору.

4. Невизначеність в законодавстві щодо трактування понять “похідні фінансові інструменти”, “деривативи”, “похідні цінні папери”, а також протиріччя у податковому законодавстві не сприяє формуванню адекватного порядку обліку похідних фінансових інструментів та гармонізації його із МСФЗ (IAS/IFRS). Зважаючи на недосконалість законодавчої бази, запропоновано прийняти Закон України “Про похідні фінансові інструменти”, який є базою внесення доповнень до чинного П(С)БО 13 “Фінансові інструменти”, а саме включення свопу до деривативів, а також визнання строкових контрактів як безумовних прав та зобов'язань.

5. Для забезпечення процесу відображення господарських операцій з похідними фінансовими інструментами у системі бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання під час хеджування необхідно визначати в Положенні про облікову політику підприємства такі елементи облікової політики: складові; порядок визнання та оцінки похідних фінансових інструментів, документальне оформлення, методика відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій хеджування; визнання доходів і витрат за операціями з похідними фінансовими інструментами; інвентаризація; порядок розкриття інформації про деривативи у формах зовнішньої (фінансової та податкової) та внутрішньої (управлінської) звітності, що дозволяє задовольнити інформаційні запити користувачів та надає можливість здійснення оперативного контролю за операціями з похідними фінансовими інструментами.

6. Строковий контракт призводить до виникнення безумовного фінансового активу (дебіторської заборгованості) та безумовного фінансового зобов'язання (кредиторської заборгованості), що підлягає відображенню на бухгалтерських рахунках. Запропоновано відображати фінансові активи за похідними фінансовими інструментами на рахунку 32 “Фінансові активи за похідними фінансовими інструментами”, а фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами – на субрахунку 686 “Фінансові зобов'язання за похідними фінансовими інструментами”, що дозволяє привести у відповідність П(С)БО в Україні та міжнародні стандарти (IAS/IFRS).

7. Методичний підхід до бухгалтерського обліку господарських операцій з похідними фінансовими інструментами та запропоновані доповнення до ф. № 4 “Звіт про власний капітал” (Р. 120, Р. 125) та ф. № 5 “Примітки до

річної фінансової звітності” розділом XVI “Деривативи” (Р. 1600-1635) дозволять розкривати інформацію про операції з похідними фінансовими інструментами у фінансовій звітності на достатньому для користувачів аналітичному рівні, а виділення окремого розділу в Примітках до річної фінансової звітності забезпечить інформацією про операції з деривативами для оптимальності управління ними.

8. Контроль господарських операцій з похідними фінансовими інструментами проводиться за такими етапами: перевірка стану організації і ведення обліку операцій з похідними фінансовими інструментами; перевірка відображення в системі бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами; перевірка правильності визначення, оцінки та розкриття у пояснювальній записці до фінансової звітності ризиків, пов’язаних з операціями з похідними фінансовими інструментами. Запропонований методичний підхід передбачає логічну послідовність запропонованих етапів та дозволяє всебічно проконтролювати такі операції від укладення строкової угоди до моменту її відображення у фінансовій звітності.

9. Обґрунтовано важливість наступного контролю операцій з похідними фінансовими інструментами, оскільки за його результатами розробляються заходи щодо усунення виявлених недоліків та їх попередження в майбутньому. Запропоновано методику внутрішньогосподарського контролю, яка включає п’ять стадій: організаційну, підготовчу, методичну, результативну та інспекційну, що сприятиме охопленню контролем усіх операцій з похідними фінансовими інструментами та прийняття керівництвом виважених й обґрунтованих управлінських рішень.

10. Використання на практиці розроблених пропозицій та рекомендацій щодо бухгалтерського обліку і контролю операцій з похідними фінансовими інструментами дозволить узгодити вітчизняні методичні підходи та міжнародні вимоги до бухгалтерського обліку таких операцій, а також забезпечити комплексний контроль операцій з похідними фінансовими інструментами від моменту укладення угоди до моменту відображення їх результатів у звітності підприємства. Завдяки цьому система бухгалтерського обліку адекватно відобразатиме господарські процеси й надаватиме через систему звітності необхідний для користувачів обсяг інформації щодо операцій з похідними фінансовими інструментами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях

1. Здреник В.С. Формування ефективної політики погашення дебіторської заборгованості в контексті розвитку фінансового інструментарію / В.С. Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – № 3(37). – С. 37-41 (0,36 друк. арк.).

2. Здреник В.С. Фінансові інструменти: проблеми категорійних визначень, оцінки та можливостей використання в Україні / В.С. Здреник // Галицький економічний вісник. – 2006. – № 4 (11). – С. 97-101 (0,41 друк. арк.).

3. Здреник В.С. Проблемні аспекти правових основ використання інструментів власного капіталу / В.С. Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2007. – № 1 (39). – С. 449-451 (0,21 друк. арк.).

4. Здреник В. Порівняльна характеристика міжнародного та вітчизняного регулювання питань фінансового інструментарію / В. Здреник // Галицький економічний вісник. – 2007. – № 3 (14). – С. 154-158 (0,37 друк. арк.).

5. Здреник В.С. Сутність похідних фінансових інструментів та їх законодавче визначення / В.С. Здреник, А.І. Слобчинська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2008. – № 1 (43). – С. 257-262 (загальний обсяг 0,34 друк. арк., особисто автору належить 0,25 друк. арк.: проведено систематизацію підходів різних авторів щодо визначення похідних фінансових інструментів).

6. Здреник В.С. Еволюція похідних фінансових інструментів / В.С. Здреник // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 1 (10). / Відп. ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – С. 108-115 (0,33 друк. арк.).

7. Здреник В.С. Класифікація похідних фінансових інструментів для потреб бухгалтерського обліку / В.С. Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2008. – № 2 (44). – С. 54-60 (0,39 друк. арк.).

8. Здреник В.С. Складові похідних фінансових інструментів та їх класифікація для потреб бухгалтерського обліку / В.С. Здреник // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 2 (11). / Відп. ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – С. 109-123 (0,74 друк. арк.).

9. Здреник В.С. Шляхи вдосконалення чинної законодавчої бази щодо бухгалтерського обліку деривативів / В.С. Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2008. – № 3 (45). – С. 109-119 (0,79 друк. арк.).

10. Здреник В.С. Критичний аналіз альтернативних методик бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами / В.С. Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2009. – № 3 (49). – С. 234-238 (0,57 друк. арк.).

11. Здреник В.С. Порядок оцінки та переоцінки похідних фінансових інструментів / В.С. Здреник // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2009. – № 4 (50). – С. 240-244 (0,58 друк. арк.).

Тези доповідей на конференціях

12. Здреник В.С. Фінансові інструменти: облікове забезпечення та законодавчі колізії / В.С. Здреник // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції [“Науковий потенціал світу – 2006”], (18-29 вересня 2006 року). – Дніпропетровськ, “Наука і освіта”. – 2006. – С. 107-109 (0,12 друк. арк.).

13. Здреник В. Проблеми регулювання питань фінансового інструментарію / В. Здреник // Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених [“Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть”] / Відп. ред. З.В. Гуцайлюк. – Тернопіль, 2007. – 487 с. – С. 104-107 (0,17 друк. арк.).

14. Здреник В.С. Діяльність підприємства в умовах економічної кризи / В.С. Здреник // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [“Сучасні тенденції і проблеми розвитку інвестиційно-будівельного комплексу”], (29-30 листопада 2007 року). – Тернопіль, ТНЕУ. – 2007. – 196 с. – С. 118-120 (0,13 друк. арк.).

15. Здреник В.С. Облікова політика в галузі фінансових інструментів: проблеми та перспективи / В.С. Здреник // Міжкафедральна науково-практична конференція [“Облікова політика як стратегія розвитку підприємства”], (10 квітня 2008 року). – Чортків, ТНЕУ. – 2008. – 69 с. – С. 21-22 (0,07 друк. арк.).

16. Здреник В.С. Податкові та облікові перешкоди здійснення операцій з деривативами в Україні / В.С. Здреник // Тези та тексти виступів VII-ої Міжнародної наукової конференції [“Наукові, бухгалтерські школи світу: еволюція, сучасний стан, перспективи розвитку”]. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 104 с. – С. 38-40 (0,1 друк. арк.).

17. Здреник В.С. Напрями внутрішньогосподарського контролю операцій з похідними фінансовими інструментами: збірник тез та текстів виступів на Сьомій всеукраїнській науковій конференції, присвяченій видатним вченим в галузі бухгалтерського обліку д.е.н., проф. І.В. Малишеву, д.е.н., проф. П.П. Німчинову. Ч. 2. [“Зимові читання, присвячені ідеям П.П. Німчинова та І.В. Малишева”] / В.С. Здреник / М-во освіти і науки України, Житомир. держ. технолог. ун-т. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – 68 с. – С. 43-46 (0,18 друк. арк.).

18. Здреник В.С. Організація бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами / В.С. Здреник // Тези XXXIV науково-практичної міжвузівської конференції, присвяченої Дню університету, (16-18 березня 2009 року). – Житомир, ЖДТУ, 2009. – 250 с. – С. 155-156 (0,20 друк. арк.).

19. Здреник В.С. Проблемні моменти відображення операцій з похідними фінансовими інструментами на позабалансових рахунках / В.С. Здреник // Тези V-ї міжнар. наук. конф. [“Бухгалтерський облік, аналіз і контроль в системі корпоративного управління: розвиток інтелектуальних і технічних можливостей”], (Краматорськ-Житомир, 9-10 вересня 2009 р.) – Частина 1. – Житомир: ПП “Рута”, 2009. – 148 с. – С. 23-26 (друк. арк. 0,16).

АНОТАЦІЯ

Здреник В.С. Бухгалтерський облік і контроль операцій з похідними фінансовими інструментами. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). – Житомирський державний технологічний університет МОН. – Житомир, 2010.

Дисертаційна робота присвячена розробці рекомендацій з удосконалення організації і методики бухгалтерського обліку похідних фінансових інструментів на основі теоретичного обґрунтування та вивчення проблемних питань відображення в бухгалтерському обліку операцій за їх участю. Визначено основні етапи та причини появи похідних фінансових інструментів. Уточнено сутність понять “деривативи”, “форвард”, “ф’ючерс”, “опціон” та “своп” на основі критичної оцінки наукових підходів до їх характеристики. Удосконалено класифікацію похідних фінансових інструментів на основі аналізу існуючих класифікаційних ознак для потреб бухгалтерського обліку. Визначено елементи облікової політики щодо похідних фінансових інструментів. Обґрунтовано непридатність позабалансових рахунків для обліку операцій з похідними фінансовими інструментами, внаслідок чого запропоновано ввести до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій рахунки 32 “Фінансові активи за похідними фінансовими інструментами” та 686 “Фінансові зобов’язання за похідними фінансовими інструментами”. З метою підвищення достовірності, аналітичності та інформативності звітності вдосконалено порядок розкриття у ній інформації про похідні фінансові інструменти внесенням змін до ф. № 4 “Звіт про власний капітал” та ф. № 5 “Примітки до річної фінансової звітності”, а також розроблено форми внутрішньої звітності щодо деривативів.

Ключові слова: похідні фінансові інструменти, деривативи, хеджування, бухгалтерський облік операцій з похідними фінансовими інструментами, контроль операцій з похідними фінансовими інструментами.

АННОТАЦИЯ

Здренюк В.С. Бухгалтерский учет и контроль операций с производными финансовыми инструментами. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.09 – бухгалтерский учет, анализ и аудит (по видам экономической деятельности). – Житомирский государственный технологический университет МОН. – Житомир, 2010.

Диссертационная работа посвящена разработке рекомендаций по усовершенствованию организации и формированию методического подхода к бухгалтерскому учету операций с производными финансовыми инструментами на основе теоретического обоснования и изучения проблемных вопросов отражения операций с их участием в системе бухгалтерского учета.

Систематизированы научные подходы относительно определения понятия производных финансовых инструментов, форварда, фьючерса, опциона и свопа, как в литературе, так и в отечественном законодательстве; приведена классификация производных финансовых инструментов и осуществлена критическая оценка состояния освещения проблемных вопросов относительно учета операций с производными финансовыми инструментами в научных трудах.

Определено, что под производными финансовыми инструментами следует понимать срочное соглашение, стоимость которого зависит от стоимости предмета соглашения и которое свидетельствует о праве и (или) обязательстве продать или купить предмет соглашения в будущем на определенных ранее условиях. Такое определение считаем наиболее оптимальным для дальнейшего формирования методики бухгалтерского учета операций с производными финансовыми инструментами, поскольку в нем учтены все специфические признаки производных финансовых инструментов как объекта бухгалтерского учета.

Для целей бухгалтерского учета и контроля предложено классифицировать производные финансовые инструменты по базовым активам на фондовые, товарные, валютные и кредитные; по свойствам – на инструменты хеджирования и инструменты дополнительной экономической выгоды (спекуляции); по месту заключения сделки – на биржевые и внебиржевые.

Доказана необходимость принятия Закона Украины “О производных финансовых инструментах”, на основании которого следует внести соответствующие коррективы и в Положение (стандарт) бухгалтерского учета 13 “Финансовые инструменты”.

Обоснованы элементы учетной политики и обязанности бухгалтера по учету производных финансовых инструментов.

Доказана нецелесообразность учета операций с производными финансовыми инструментами на внебалансовых счетах, поскольку деривативы не являются условными соглашениями. Предложено ввести в действующий план счетов бухгалтерского учета активов, капитала, обязательств и хозяйственных операций предприятий и организаций два основных счета: “Финансовые активы по операциям с производными финансовыми инструментами” и “Финансовые обязательства по операциям с производными финансовыми инструментами”.

Предложено внести изменения в форму финансовой отчетности “Отчет о собственном капитале” и в “Дополнение к годовой финансовой отчетности”, а также разработано формы внутренней отчетности по деривативам: “Ведомость аналитического учета операций с производными финансовыми инструментами”, “Отчет о переоценке производных финансовых инструментов”, “Отчет о результатах от операций с производными финансовыми инструментами”.

Рассмотрены пути повышения эффективности внешнего контроля, а также вопросы внутрихозяйственного контроля операций с производными финансовыми инструментами. Доказано, что при низком уровне контроля значительно повышается уровень махинаций и злоупотреблений на рынке производных финансовых инструментов.

Внутрихозяйственный контроль операций с производными финансовыми инструментами предложено проводить в разрезе предыдущего, текущего и последующего контроля. Поскольку последующий контроль операций с производными финансовыми инструментами определен как наиболее важный, разработан методический подход к его осуществлению по таким стадиям: организационной, подготовительной, методической, результативной и инспекционной, каждая из которых имеет свои этапы.

Доказана необходимость проводить аналитические процедуры по операциям с производными финансовыми инструментами во время аудиту в три этапа: 1) проверка состояния организации и ведения учета операций с производными финансовыми инструментами; 2) проверка отображения в системе бухгалтерского учета операций с производными финансовыми инструментами; 3) проверка правильности признания, оценки и раскрытия в пояснительной записке к финансовой отчетности информации о рисках, связанных с операциями с производными финансовыми инструментами.

Ключевые слова: производные финансовые инструменты, деривативы, хеджирование, бухгалтерский учет операций с производными финансовыми инструментами, контроль операций с производными финансовыми инструментами.

ANNOTATION

Zdrenyk V.S. Accounting and control for transactions with derivative instruments. – Manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences on speciality 08.00.09 – Accounting, analysis and auditing (by the types of economic activity). – Zhytomyr State Technological University MES. – Zhytomyr, 2010.

Thesis is dedicated to working out of the recommendations on improving organization and methods of accounting for derivative instruments on the basis of theoretical grounding and study of the problematic issues of reflecting the corresponding transactions in accounting. The main stages and reasons of the origin of derivative instruments have been determined. The essence of the concepts “derivatives”, “forward”, “futures”, “option” and “swap” has been specified on the basis of the critical assessment of the scientific approaches to their characteristic. Classification of the derivative instruments has been improved on the basis of analyzing the already existing classification features for accounting needs. The elements of accounting policy towards derivative instruments have been determined. Uselessness of the off-balance sheet accounts for accounting for transactions with derivative instruments has been grounded, and as a result it has been suggested to introduce into the Chart of Accounts of Accounting for Assets, Equity, Liabilities and Business Transactions of Enterprises and Organizations the accounts 32 “Financial assets by derivative instruments” and 686 “Financial liabilities by derivative instruments”. With the aim of increasing the authenticity, analyticity and relevance of reporting data the order of disclosing information on derivative instruments has been improved by introducing changes to the form № 4 “Owner`s Equity Statement” and form № 5 “Footnotes to Annual Financial Statements” as well as forms of internal reporting on derivatives have been worked out.

Key words: derivative instruments, derivatives, hedging, accounting for transactions with derivative instruments, control for transactions with derivative instruments.

Підписано до друку 22.03.2010 р.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Замовлення № 999

Редакційно-видавничий відділ ЖДТУ

10005, м. Житомир, вул. Черняхівського, 103